

TERESA BRZEZIŃSKA-WÓJCIK, EWA SKOWRONEK

*Potencjał turystyczny Roztocza Tomaszowskiego na przykładzie
gminy miejsko-wiejskiej Krasnobród*

The tourism potential of Tomaszów Roztocze as exemplified by the urban-rural
commune of Krasnobród

Słowa kluczowe: potencjał turystyczny, Roztocze, gmina Krasnobród, analiza SWOT, turystyka: wypoczynkowa, uzdrowiskowa, kwalifikowana, krajoznawcza i religijna

Key words: tourism potential; Roztocze; Krasnobród commune; SWOT analysis; recreational, wellness, adventure, sightseeing and religious tourism

WPROWADZENIE

Gmina miejsko-wiejska Krasnobród jest położona w południowo-wschodniej części województwa lubelskiego, w powiecie zamojskim. Według podziału fizycznogeograficznego Polski (Kondracki 1994) zajmuje środkową część Roztocza Tomaszowskiego. Obszar ten, położony w sąsiedztwie Roztoczańskiego Parku Narodowego, odznacza się dynamicznym, harmonijnym krajobrazem, wysoką jakością wód powierzchniowych i podziemnych, specyficznym mikroklimatem i wysoką lesistością – 46,7% (Rocznik statystyczny... 2008).

Siedzibą gminy jest miasto Krasnobród, któremu w 1995 roku przywrócono prawa miejskie. Gminę o powierzchni 126,9 km² zamieszkuje 7,3 tys. mieszkańców, z czego prawie połowa (3068) mieszka w Krasnobrodzie. Jest ona słabo zaludniona; średnia gęstość zaludnienia (z miastem) wynosi 57 osób/km² i jest tylko niewiele niższa od przeciętnej dla powiatu zamojskiego – 59 osób/km² oraz znacznie niższa niż średnia gęstość określona dla województwa – 86 osób/km².

Średnia gęstość zaludnienia w mieście Krasnobród jest znacznie wyższa i wynosi 439 osoby/km² (Rocznik statystyczny... 2008).

W gospodarce gminy szczególne znaczenie mają funkcje rolnicza, turystyczna i uzdrowiskowa. Na dynamiczny rozwój tych ostatnich duży wpływ miało uzyskanie przez Krasnobród 30 lipca 2002 r. statusu uzdrowiska.

W niniejszym opracowaniu wykonano analizę i scharakteryzowano elementy składowe potencjału turystycznego Roztocza Tomaszowskiego na przykładzie gminy Krasnobród. Gmina ta, położona w środkowej części subregionu (w dolinie rzeki Wieprz), w sposób najlepszy odzwierciedla jego cechy fizyczne, społeczno-gospodarcze i kulturowe. Gmina Krasnobród wyróżnia się, na tle regionu Roztocza, najlepiej rozwiniętą funkcją turystyczną.

Ocenę gminy przeprowadzono na podstawie struktury potencjału turystycznego według H. Stillger (1980), C. Bellinger (1994) i A. Zajadacz (2004). Zebrane dane pozwoliły na opracowanie mocnych i słabych stron oraz szans i zagrożeń rozwoju turystyki (SWOT), jak również zwrócenie uwagi na przestrzenne zróżnicowanie wiodących form turystyki w gminie. Analiza SWOT jest metodą diagnostyczną stosowaną podczas projektowania inwestycji turystycznych oraz oceny potencjału turystycznego na obszarach rolniczych, leśnych, wodnych, terenach górskich i nadmorskich (Kosiński 2002; Tauber, Wojnowski 2003; Matuszewska 2003).

PRZEGLĄD DEFINICJI

Potencjał turystyczny jest pojęciem stosunkowo nowym w geografii turystyki. W związku z tym istnieje niewiele opracowań naukowych dotyczących tego zagadnienia.

Termin *potencjał* oznacza „zasób możliwości, mocy, zdolności wytwórczej tkwiącej w czymś; sprawność, wydajność, możliwość [...] w jakiejś dziedzinie” (Szymczak 1979).

Potencjał turystyczny obszaru obejmuje „kompleks konkretnych, wzajemnie się uzupełniających dóbr turystycznych, których funkcją jest zapewnienie warunków do zaspokajania potrzeb turystycznych występujących na danym terenie. Obejmuje on poszukiwane przez turystów walory turystyczne, będące turystycznym potencjałem naturalnym i turystycznym potencjałem kulturowym, a także służące obsłudze turystów urządzenia, czyli turystyczny potencjał techniczny” (Naumowicz 1993).

J. Kaczmarek, A. Stasiak i W. Włodarczyk (2002) przez potencjał turystyczny rozumieją „wszystkie te elementy środowiska geograficznego oraz zachowania człowieka, które mogą być wykorzystane do uprawiania bądź

zajmowania się turystyką”. Autorzy ci, za elementy potencjału turystycznego, uważają wszelkie zasoby strukturalne (walory turystyczne, zagospodarowanie turystyczne i dostępność turystyczną) i funkcjonalne (m.in. ekonomiczne, polityczne, kulturowe, psychologiczne, technologiczne) warunkujące rozwój turystyki na określonym obszarze.

Pojęcie struktury potencjału turystycznego jest ujmowane w dwojaki sposób: analitycznie (zbiór poszczególnych elementów, np. przyrody) lub syntetycznie (zespół wzajemnych związków pomiędzy poszczególnymi jej elementami). Ujęcie analityczne było stosowane częściej, m.in. przez M. Stalskiego (1985), A. Krzymowską-Kostrowicką (1995) i A. Zajadacz (2004). W większości prac, w których analizowano potencjał turystyczny (głównie miast), wyróżniano jego trzy podstawowe elementy składowe: zasoby (uwarunkowania) przyrodnicze, zasoby społeczne oraz bazę materialno-techniczną (infrastrukturę turystyczną) (Turowski 1972; Stillger 1980; Berlinger 1994; Butowski 1996; Zajadacz 2004).

ZASOBY PRZYRODNICZE

O przydatności i atrakcyjności turystycznej zasobów przyrodniczych decydują walory i stan środowiska przyrodniczego oraz chłonność turystyczna (naturalna).

Do głównych walorów przyrodniczych inicjujących ruch turystyczny i stanowiących najczęstsze motywy przyjazdu turystów na obszar miasta i gminy Krasnobród należą: ukształtowanie terenu wraz z budową geologiczną, warunki bioklimatyczne oraz wody mineralne. Istotne z punktu widzenia przydatności turystycznej jest także występowanie terenów rekreacyjnych – głównie obszarów zielonych (lasów), wód powierzchniowych oraz obiektów i obszarów przyrodniczych prawnie chronionych, stanowiących atrakcje turystyczne. Znaczenie wymienionych elementów krajobrazu dla turystyki było wielokrotnie analizowane w literaturze przedmiotu (m.in. Warszńska, Jackowski 1979; Lijewski i in. 1998).

Gminę miejsko-wiejską Krasnobród cechuje bardzo urozmaicone ukształtowanie terenu. Z punktu widzenia potencjału turystycznego gminy niezwykle ważna jest wysokość względna. Dość powszechnie przyjmuje się, że im większe są deniwelacje, tym większa jest atrakcyjność krajobrazu oraz przydatność terenu dla uprawiania turystyki (pieszej, rowerowej, sportów zimowych). Deniwelacje terenu (oprócz takich czynników, jak: długość zalegania pokrywy śnieżnej, średnie nachylenie i ekspozycja stoków oraz pokrycie terenu) stanowią jedno z kryteriów oceny przydatności terenu na potrzeby narciarstwa

(Baranowska-Janota 1986). W granicach miasta Krasnobród najwyżej wzniesione punkty stanowią: Góra Chełmowa (336,9 m.n.p.m.) i Wzgórze Kamieniołom (314,0 m n.p.m.). Natomiast tuż przy południowej granicy gminy wznosi się najwyższy punkt Roztocza Tomaszowskiego – Wapielnia (386,5 m n.p.m.). Najniżej położony punkt o wysokości 252,0 m n.p.m. znajduje się przy zachodniej granicy gminy – w Hutkach, w dolinie Wieprza. Skrajna różnica wysokości jest więc stosunkowo duża i wynosi 134,5 m.

Spośród form rzeźby na uwagę zasługuje subrównoleżnikowa dolina środkowego Wieprza, stanowiąca naturalną oś gminy. Dolina jest wąska (do 1,0 km szerokości) i ma asymetryczny przekrój poprzeczny. Lewe, południowo-zachodnie zbocze jest stosunkowo łagodnie nachylone i długie, natomiast zbocze prawe (północno-wschodnie) jest krótkie i strome. Taki kształt doliny sugeruje, że uformowała się ona w półrowie tektonicznym rozwijającym się na antytetycznym, rotacyjnym uskoku. W dolinie złożony jest kompleks osadów czwartorzędowych o miąższości około 40,0 m (Brzezińska-Wójcik, Superson 2001). Profil podłużny tych teras wykazuje liczne załamania, podobnie jak profil podłużny holocenijskiego dna doliny. U wylotu suchych dolin powierzchnie teras nadzalewowych i zalewowych są nadbudowane licznymi stożkami napływowymi (Jahn 1956; Buraczyński, Butrym 1989; Superson 1996). Holocenijskie dno doliny ma bardzo zróżnicowaną szerokość i praktycznie pokrywa się z pasem meandrowym. Dno urozmaicają liczne starorzecza, z których najstarsze i największe – o promieniu od 100 do 200 m i szerokości 50 m – występują w podcięciach terasy nadzalewowej. Starorzecza są wypełnione osadami organicznymi i mineralnymi (Kociuba, Brzezińska-Wójcik 2002).

Bardzo charakterystyczne dla cech ukształtowania powierzchni są duże zespoły wydym parabolicznych i podłużnych. Pojedyncze formy rozwinęły się na wierzchowinach, natomiast złożone – w dolinach równoleżnikowych i o kierunku SW-NE. Akumulacji piasku sprzyjał zimny i suchy klimat arktyczny młodszego pleniglacjału, zanikanie zmarzliny oraz brak zwartej szaty roślinnej u schyłku glacjału (15 000–10 000 lat BP) (Buraczyński 2002).

Stosunkowo duże zróżnicowanie morfologiczne obszaru wynika z cech budowy geologicznej. Pod względem tektonicznym obszar gminy należy do mezozoicznego synklinorium brzeżnego (niecka lubelska) zorientowanego NW-SE (Cieśliński, Wyrwicka 1970), zbudowanego ze skał górnokredowych, głównie geoz, opok i opok marglistych mastrychtu (Cieśliński i in. 1996). Ogólny, synklinalny układ fałdalny jest zaburzony przez tektonikę ciągłą – niewielką brachyantykliną Krasnobrodu oraz nieciągłą – uskoki, powstałe często równocześnie z formowaniem antyklin, ale i później – w trzeciorzędzie, w wyniku formowania się zewnętrznego basenu zapadliska przedkarpackiego

(Ney 1969; Pożaryski 1974; Oszczykko 1996; Krzywiec, Jochym 1997). Skały kredowe, zwłaszcza w zachodniej części gminy, są fragmentarycznie przykryte zniszczonymi osadami trzeciorzędowymi (wapienie organodetrytyczne, rzadziej muszłowce i piaskowce) (Musiał 1987). Z tych skał są zbudowane wzgórza ostańcowe w strefie działu wodnego Wieprza i Sanu, w tym najwyższe – Wapielnia, tuż poza południową granicą gminy.

Warunki klimatyczne (bioklimatyczne) stanowią zespół cech fizycznych, chemicznych, biologicznych i meteorologicznych kształtujących bezpośrednio otoczenie organizmu (Krzyszowska-Kostrowicka 1997). Spośród elementów meteorologicznych tworzą je te czynniki, którym przypisuje się istotny wpływ na zdrowie i samopoczucie człowieka. Ich identyfikacja opiera się na analizie opracowań z zakresu bioklimatologii człowieka, w tym przede wszystkim autorstwa T. Nurek (1984), T. Kozłowskiej-Szczęsnej, K. Błażejczyka i B. Krawczyka (1997). Z punktu widzenia bodźcowości klimatu wobec organizmu człowieka istotne są takie jego cechy, jak: usłonecznienie rzeczywiste, zachmurzenie, temperatura i wilgotność powietrza, wiatr, opad atmosferyczny, pokrywa śnieżna, mgły oraz burze.

W gminie Krasnobród nie ma stacji sieci państwowej prowadzącej pomiary poszczególnych elementów meteorologicznych. Do ich charakterystyki wykorzystywane są dane z pomiarów z dwudziestolecia 1979–1990 ze stacji meteorologicznej w Zamościu i posterunku meteorologicznego w Tomaszowie Lubelskim, a także dane z posterunku opadowego w Majdanie Wielkim koło Krasnobrodu (Kozłowska-Szczęsna i in. 2001).

Średnie roczne usłonecznienie rzeczywiste w gminie Krasnobród wynosi 1563 godziny (dane dla lat 1976–1990). Kwalifikuje to Krasnobród do prowadzenia lecznictwa klimatycznego, gdyż norma usłonecznienia odnosząca się do uzdrowisk środkowej Europy wynosi 1500 godzin rocznie, a dla miejscowości wypoczynkowych o dużym zakryciu horyzontu – przynajmniej 1350 godzin rocznie (Kozłowska-Szczęsna i in. 2001).

Uzupełnieniem charakterystyki warunków solarnych jest zachmurzenie. Jego wielkość i rodzaj określa oddziaływanie różnych typów pogody na człowieka. Dodatnio wpływa na samopoczucie pogoda słoneczna, a ujemnie – pochmurna. Dłuższe okresy pogody o zachmurzeniu całkowitym są uciążliwe biologicznie (Kozłowska-Szczęsna i in. 1997). W gminie Krasnobród najmniejsze średnie miesięczne zachmurzenie (48–59%) występuje od maja do października, a największe (70–75%) od listopada do lutego. Dni pogodnych (z zachmurzeniem średnim dobowym równym i niższym niż 25%) średnio w roku jest 58. W przebiegu rocznym najwięcej takich dni jest w sierpniu (ok. 9 dni), najmniej – w listopadzie i w grudniu (po ok. 2 dni). Dni pochmurnych

(z zachmurzeniem równym i większym niż 90%) średnio w roku jest 95, z minimum (po ok. 2 dni) w lipcu i sierpniu. Z tego zestawienia wynika, że w gminie Krasnobród bardzo dobre warunki dla helioterapii występują w lipcu i sierpniu (Kozłowska-Szczęśna i in. 2001).

Średnia roczna temperatura powietrza na analizowanym obszarze wynosi około $7,0^{\circ}\text{C}$ ($7,3^{\circ}\text{C}$ w Zamościu i $7,0^{\circ}\text{C}$ w Tomaszowie Lubelskim). Miesiącem najchłodniejszym jest styczeń; średnia wartość temperatury osiąga wówczas około $-4,0^{\circ}\text{C}$, zaś miesiącem najcieplejszym (ok. $17,0^{\circ}\text{C}$) jest lipiec. O stopniu uciążliwości warunków termicznych dla turystów świadczy częstotliwość dni charakterystycznych, tzn. dni upalnych z maksymalną temperaturą wyższą niż $30,0^{\circ}\text{C}$. W gminie Krasnobród jest ich niewiele i przypadają one na lipiec i sierpień. Więcej jest dni gorących, z temperaturą maksymalną wyższą niż $25,0^{\circ}\text{C}$ – około 31 w roku, z maksimum w lipcu i sierpniu (ok. 10 dni w miesiącu). Liczba dni bardzo zimnych z temperaturą minimalną mniejszą lub równą $-10,0^{\circ}\text{C}$ nie przekracza 2 dni w roku; występują najczęściej w styczniu (Kozłowska-Szczęśna i in. 2001).

Wilgotność powietrza, zbyt wysoka lub zbyt niska, może być czynnikiem powodującym zakłócenia w procesie oddawania ciepła z organizmu człowieka do otoczenia. W przebiegu rocznym w gminie Krasnobród najwyższe wartości (powyżej 80%) obserwuje się w okresie od września do marca (81–88%), a najniższe (poniżej 80%) od kwietnia do lipca (według danych dla Zamościa) (Kozłowska-Szczęśna i in. 2001).

Wiatr jest ważnym czynnikiem kształtującym subiektywne odczucia komfortu i dyskomfortu termicznego, stanowi także bodziec akustyczny. Na potrzeby bioklimatologii przyjmuje się klasyfikację prędkości wiatru według Knocha (Jankowiak 1976). Z punktu widzenia bioklimatologii ważna jest liczba dni z wiatrem o prędkości > 8 m/s działającym negatywnie, silnie aerodynamicznie na organizm człowieka. Wiatr ten drażni także system nerwowy poprzez szybkie zmiany ciśnienia. W gminie Krasnobród największe prędkości 3,2–3,6 m/s osiąga wiatr wiejący wzdłuż doliny Wieprza, zwłaszcza z sektora zachodniego, od listopada do marca (Kozłowska-Szczęśna i in. 2001).

Opad atmosferyczny stanowi czynnik ograniczający możliwość leczenia klimatycznego (klimatoterapii) czy też realizowania rekreacji na „świeżym powietrzu”. Najbardziej ogólnym kryterium oceny warunków opadowych jest liczba dni z opadem większym niż 0,1 mm. W bioklimatologii przyjmuje się, że na obszarach wypoczynkowo-uzdrowiskowych nie powinno występować więcej niż 183 dni z opadem średnio w ciągu roku (Kozłowska-Szczęśna i in. 1997). Pod tym względem gmina Krasnobród spełnia warunki stawiane uzdrowiskom; średnia roczna liczba dni z opadem wynosi 150 (w Majdanie Wielkim).

W przebiegu rocznym najwięcej dni z opadem przypada od listopada do stycznia oraz od maja do lipca. Średnia roczna suma opadu waha się od około 600 mm (w Tomaszowie Lubelskim) do 655 mm (w Majdanie Wielkim) (Kozłowska-Szczęśna i in. 2001).

Długość zalegania pokrywy śnieżnej oraz jej miąższość są podstawowymi czynnikami umożliwiającymi uprawianie sportów zimowych. Jej występowanie ma pozytywny wpływ na stan zdrowia człowieka, w tym przede wszystkim na jego psychikę. Pokrywa śnieżna wytlumia hałas, a także odbija promieniowanie słoneczne, przez co wzrasta udział czynnych biologicznie promieni nadfioletowych (Kozłowska-Szczęśna i in. 1997). W gminie Krasnobród pokrywa śnieżna zalega w okresie od listopada do kwietnia. Łącznie średnia liczba dni z pokrywą śnieżną wynosi około 81 w roku (dane dla Majdanu Wielkiego). W okresie od grudnia do lutego pokrywa śnieżna jest najgrubsza (6–9 cm) i zalega najdłużej, przez 14–22 dni w miesiącu (Kozłowska-Szczęśna i in. 2001).

Z bioklimatycznego punktu widzenia negatywnie ocenia się występowanie mgły. Sprzyja ona utrzymywaniu się zanieczyszczeń pyłowych i gazowych w powietrzu, ogranicza dopływ bezpośredniego promieniowania słonecznego oraz pogarsza samopoczucie człowieka. Ponadto ogranicza widoczność, co utrudnia podziwianie walorów widokowych krajobrazu. Zgodnie z przyjętymi normami liczba dni z mgłą w miejscowościach klimatycznych nie powinna przekraczać 50 w okresie od października do marca oraz 15 dni od kwietnia do września (lub też 38 dni średnio w roku) (Kozłowska-Szczęśna i in. 1997). W gminie Krasnobród w przebiegu rocznym mgła występuje najczęściej jesienią, we wrześniu i październiku, przez 7–8 dni w miesiącu (dane dla Zamościa) (Kozłowska-Szczęśna i in. 2001).

Zjawiskiem negatywnym w bioklimatologii są także burze. Podczas wyładowań elektrycznych zachodzą szybkie zmiany pola elektrycznego atmosfery, co może być przyczyną złego samopoczucia. Dodatkowo są one źródłem bodźców akustycznych wywołujących lęki u niektórych osób (Kozłowska-Szczęśna i in. 1997). W gminie Krasnobród w ciągu roku obserwuje się około 20 dni z burzą; najwięcej od maja do sierpnia – około 4–5 dni w miesiącu (dane dla Majdanu Wielkiego) (Kozłowska-Szczęśna i in. 2001).

Miejsko-wiejskie tereny rekreacyjne są dogodnie dla wypoczynku zarówno stałych mieszkańców, jak i turystów. Są to przede wszystkim obszary „zielone” oraz naturalne ciek i zbiorniki wodne. Obszary zielone obejmują: lasy i grunty leśne, grunty zadrzewione i zakrzewione oraz zieleń osiedlową (Zajadacz 2004). Gmina Krasnobród wyróżnia się stosunkowo wysoką lesistością (46,5% powierzchni gminy) na tle województwa lubelskiego

(średnio 22,5%) (Rocznik Statystyczny... 2007). Pod względem składu gatunkowego dominują zbiorowiska borowe, z których najcenniejsze występują w okolicach Krasnobrodu (rezerwat Święty Roch), Szuru i Wólki Husińskiej. Bardzo cenne są także naturalne zbiorowiska wodne o znaczących wartościach florystycznych – fragmenty torfowisk w dolinie Wieprza (Bałaga 1998). Na uwagę zasługują również zbiorowiska kserotermiczne porastające nasłonecznioną zbocza doliny Wieprza (Fijałkowski i in. 2000). Zieleń komponowana zajmuje niewielką powierzchnię. Jest reprezentowana tylko przez park przy-pałacowy, kasztanową Aleję NMP oraz Park im. Ks. K. Wojtowicza przed Sanktuarium w Krasnobrodzie (Strategia rozwoju... 2008).

Wody powierzchniowe (rzeki i zbiorniki wodne) stanowią bardzo istotne walory krajobrazowe. Południową część gminy przecina dział wodny II rzędu, dzielący systemy rzeczne Wieprza i Sanu. Główną rzeką obszaru jest Wieprz, jego długość w granicach gminy wynosi 12 km. Na terenie gminy przyjmuje on dwa prawobrzeżne dopływy – Kryniczankę (uchodzi do Wieprza w Majdanie Wielkim) i Jacynkę (uchodzi do Wieprza w Kaczórkach). Pozostałe ciekły – Krupiec (dopływ Szumu) i Świerz (dopływ Sopotu) mają w gminie Krasnobród swoje źródła (Program Ochrony... 2004). Ubóstwo wód powierzchniowych jest spowodowane dobrymi warunkami infiltracji warstw stropowych podłoża (cios pokładowy, spękania ciosowe).

Dla analizowanego obszaru charakterystyczne są dwa główne poziomy wodonośne: w węglanowo-krzemionkowych skałach wieku górnokredowego i w litologicznie zróżnicowanych utworach czwartorzędowych. Zwierciadło wody podziemnej jest współkształtne z powierzchnią terenu. Wody podziemne, z racji swoich właściwości fizykochemicznych, można w gminie uznać za mineralne. Pochodzą one w większości z poziomu górnokredowego; są bezwonne i bezbarwne, o dużej przezroczystości. Mineralizacja, określona na podstawie przewodności elektrycznej w 10°C, zawiera się w przedziale od 300 do 380 mg/l. Odczyn wód jest zwykle słabo zasadowy. Pod względem składu chemicznego są to wody dwujonowe typu $\text{HCO}_3\text{-Ca}$. Przeważające jony – wodorowęglanowy (około 80–90% miliwoli anionów) oraz wapniowy spośród kationów pochodzą z ługowania skał węglanowych. Niskie zawartości chlorków, siarczanów i azotanów świadczą o niewielkim stopniu zanieczyszczenia wód podziemnych (Bartoszewski, Michalczyk 1996).

Ważnym walorem turystycznym, pełniącym przede wszystkim funkcję dydaktyczną i poznawczą, są źródła (Lijewski i in. 1998). W gminie Krasnobród naturalne wypływy wód koncentrują się w zasadzie w dolinie rzeki Wieprz i są to przeważnie szczelinowo-warstwowe źródła przykorytowe i podzbozowe, położone na wysokości 250–259 m n.p.m. Najwydajniejsze źródłisko (100–250 l/s)

występuje w dolinie Wieprza w Hutkach. Drugi zespół źródeł znajduje się w Krasnobrodzie Podklasztorze; są to dwa niezależne wypływy, z których główny (w opinii mieszkańców jego woda ma właściwości uzdrawiające) jest usytuowany pod Kapliczką Objawień Matki Boskiej. Według mieszkańców Krasnobrodu leczniczymi właściwościami odznacza się także źródło św. Rocha w przysiółku Zagóra koło Krasnobrodu (Bartoszewski, Michalczyk 1996). W granicach gminy są również zlokalizowane dwa sztuczne zbiorniki „małej retencji” (Zalew i Olender) oraz dziewięć stawów położonych pomiędzy Krasnobrodem i Hutkami. Łącznie zajmują one powierzchnię ponad 61 ha (Program Ochrony... 2004).

Surowce lecznicze (wody mineralne i kopaliny lecznicze – torfy) stanowią podstawę funkcjonowania zakładów przyrodoleczniczych – częstych punktów docelowych wyjazdów turystycznych. Funkcjonowanie uzdrowiska Krasnobród oparto na złożach borowinowych w Majdanie Wielkim, zlokalizowanych w odległości około 6 km na wschód od Krasnobrodu (Dokumentacja geologiczna... 2000). Dokumentacja istniejącego złoża wykazała, że stopień rozkładu borowiny według skali van Posta (Grosse-Brauckmann 1990) wynosi H5–H6, a nawet w niektórych partiach złoża – H7, co w praktyce bardzo ułatwia przygotowywanie zabiegów. Zawartość części organicznych w torfie wynosi ponad 80% suchej masy, a jego pH około 6,3. Badania wykazały, że borowina z udokumentowanego złoża jest dobrym surowcem balneologicznym, a jej zasoby są bardzo duże. Wykorzystuje się ją głównie w leczeniu chorób narządów ruchu oraz reumatycznych (Zbiór prac... 2001).

Do obiektów i obszarów przyrodniczych prawnie chronionych będących przedmiotem zainteresowania turystów należą: parki narodowe, rezerваты przyrody, parki krajobrazowe, obszary chronionego krajobrazu oraz pomniki przyrody. Wymienione formy ochrony środowiska przyrodniczego zostały zdefiniowane w Ustawie o ochronie przyrody z 16 X 1991 roku. Istotny z punktu widzenia możliwości rozwoju funkcji turystycznej na obszarach cennych przyrodniczo, objętych ochroną prawną, jest problem barier ograniczających ten rozwój, wynikających z priorytetu funkcji ochronnej. Dostępność wymienionych form ochrony środowiska przyrodniczego na potrzeby turystyki została omówiona m.in. przez A. Czemerdę i W. Kucharskiego (1979), D. Ptaszycką-Jackowską (1982), A. Jagusiewicza (1986), D. Ptaszycką-Jackowską, M. Baranowską-Janotę (1989) oraz D. Zarębę (2000).

Gmina Krasnobród położona jest w Krajowej Sieci Ekologicznej ECONET PL (Denisiuk i in. 1998) i Europejskiej Sieci Ekologicznej NATURA 2000 (Liro, Dyduch-Falniowska 1999), a także w krajowym systemie obszarów chronionych. Zwłaszcza sieć obszarów Natura 2000 jest bardzo ważnym elementem

Paneuropejskiej Sieci Ekologicznej (PEEN), będącej instrumentem realizacji Paneuropejskiej strategii ochrony różnorodności biologicznej i krajobrazowej przyjętej w Sofii w 1995 roku na konferencji ministrów środowiska krajów Europy „Środowisko dla Europy” (Żarska 2007). Zachodnia granica gminy jest jednocześnie granicą Roztoczańskiego Parku Narodowego, na jej terenie znajduje się fragment otuliny Parku. Około 60,0% obszaru gminy (7208 ha) wchodzi w skład Krasnobrodzkiego Parku Krajobrazowego wraz z otuliną, utworzonego w 1998 roku. (Walczak i in. 2001).

Na opisywanym obszarze znajdują się ponadto inne obiekty chronione: rezerwat przyrody Święty Roch; 10 pomników przyrody ożywionej i 2 pomniki przyrody nieożywionej (źródła); użytek ekologiczny Belfont; stanowisko dokumentacyjne Kamieniołom; lasy ochronne; dwa stanowiska zimoziołu północnego oraz obiekty o charakterze hydrologicznym (Obszar Najwyższej Ochrony Wód Podziemnych, Obszar Zlewni Chronionych Wieprza i Tanwi, obszary źródłiskowe) (Strategia rozwoju... 2008).

STAN ŚRODOWISKA PRZYRODNICZEGO

Dane dotyczące kondycji środowiska przyrodniczego są jednym z czynników umożliwiających weryfikację jego oceny na potrzeby turystyki. Szczególnie istotne są informacje o jakości komponentów środowiska przyrodniczego, bezpośrednio oddziałujących na organizm ludzki (tj. powietrza atmosferycznego i wód powierzchniowych) oraz stopniu zanieczyszczenia opadów atmosferycznych. Czynniki te wpływają na estetykę środowiska rekreacyjnego. Istotne jest także natężenie dźwięków, które wprawdzie nie jest zaliczane do czynników środowiska przyrodniczego, ale ze względu na jego biologiczne oddziaływanie i znaczenie dla komfortu wypoczynku (szczególnie w miastach) powinno zostać ujęte w analizie potencjału turystycznego.

Wpływ zanieczyszczeń powietrza na zdrowie i wybrane elementy środowiska rekreacyjnego został przedstawiony m.in. w opracowaniu A. Krzymowskiej-Kostrowickiej (1997). Dopuszczalne normy stężenia zanieczyszczeń w powietrzu atmosferycznym określono w rozporządzeniu MOŚZNiL z 12 II 1992 r. (Dz.U. z dnia 14 III 1990 r., poz. 92). Oddzielne normy ustalono dla obszarów specjalnie chronionych, które obejmują tereny uzdrowisk, ochrony uzdrowskiej parków narodowych, rezerwatów przyrody oraz parków krajobrazowych.

Ocena jakości powietrza w granicach gminy Krasnobród została sporządzona na podstawie rozporządzenia Ministra Środowiska z 6 czerwca 2002 r. (Dz. U. z 2002 r., nr 87, poz. 796), oddzielnie dla dwóch kryteriów: ze

względu na ochronę zdrowia ludzi oraz ze względu na ochronę roślin. W 2006 roku wykonano dla uzdrowiska Krasnobród ocenę jakości powietrza ze względu na ochronę zdrowia ludzi. Oceniono siedem zanieczyszczeń: benzen (C_6H_6), dwutlenek azotu (NO_2), dwutlenek siarki (SO_2), ołów (Pb), tlenek węgla (CO), ozon (O_3), pył zawieszony PM10. Stężenia dwutlenku siarki utrzymywały się na niskim poziomie; średnia wartość roczna wynosiła dla Krasnobrodu $9,0 \mu g/m^3$. Stężenie dwutlenku azotu, monitorowane na 25 stanowiskach pomiarowych, utrzymywało się na poziomie obowiązujących kryteriów dla rocznego okresu uśredniania. Wartości średnie roczne zawierały się w przedziale od 1,7 do $31,8 \mu g/m^3$, tj. do 79,5% wartości dopuszczalnej. W 2006 roku w Krasnobrodzie stwierdzono średnie zapylenie powietrza w granicach $16,3 \mu g/m^3$, przy średnim rocznym dla województwa lubelskiego w przedziale od 4,4 do $46,6 \mu g/m^3$ (Raport... 2007).

Dopuszczalny średnioroczny poziom zanieczyszczenia powietrza benzenem ze względu na ochronę zdrowia ludzi wynosi $5 \mu g/m^3$ dla obszaru kraju i $4 \mu g/m^3$ dla obszarów ochrony uzdrowiskowej. W 2006 roku wartość średnia roczna na obszarze ochrony uzdrowiskowej w Krasnobrodzie wynosiła $2,07 \mu g/m^3$ (51,8% normy) (Raport... 2007).

W zakresie zanieczyszczenia hałasem, według instrukcji Państwowego Zakładu Higieny (za Kozłowską-Szczęsną i in. 1997), wyróżnia się trzy grupy obszarów, na których hałas drogowy: 1) nie przekracza 60 dB (obszar komfortu akustycznego – hałas umiarkowany, poniżej dopuszczalnych granic określonych normami); 2) mieści się w przedziale 60–70 dB (obszar uciążliwości hałasu drogowego – hałas znośny); 3) przekracza 70 dB (obszar szczególnej uciążliwości hałasu drogowego; do 85 dB – hałas dokuczliwy, powyżej 85 dB – hałas nie do zniesienia). Według Raportu o stanie środowiska w województwie lubelskim w 2006 roku skutki oddziaływania dźwięków na organizm człowieka oraz dopuszczalne natężenie hałasu w środowisku mieszczą się w przedziale od 55,2 do 62,9 dB w okresie poza sezonem rekreacyjno-wypoczynkowym oraz od 55,0 do 64,0 dB w sezonie rekreacyjno-wypoczynkowym (Raport... 2007).

Na podstawie oceny ogólnej stanu czystości rzeki Wieprz, przeprowadzonej w 2006 roku w profilu Majdan Wielki, wody Wieprza odprowadzały IV klasę czystości. Charakteryzowały się one bardzo dobrymi parametrami zasolenia oraz niską zawartością metali. Wskaźniki zanieczyszczeń przemysłowych odpowiadały I klasie czystości. Średnie stężenie roczne BZT5 w przekroju Wieprz–Majdan Wielki wynosiło $4,0 \text{ mg } O_2/dm^3$, średnie stężenie roczne azotu ogólnego – $2,0 \text{ mg N/dm}^3$, fosforu ogólnego – $0,12 \text{ mg P/dm}^3$ oraz chlorofilu „a” – $2,0 \mu g/dm^3$. W gminie w 2006 roku istniało tylko jedno

punktowe źródło zanieczyszczeń rzędu od 20 do 100 tys. m³/rok – Zakład Gospodarki Komunalnej Krasnobród z siedzibą w Majdanie Wielkim (Raport... 2007).

Monitoring wód podziemnych przeprowadzony został w 2006 roku przez Państwowy Instytut Geologiczny w Warszawie na podstawie Dyrektywy 2000/60/WE Parlamentu Europejskiego i Rady Europy z 23 października 2000 roku ustanawiającą ramy wspólnotowego działania w dziedzinie polityki wodnej. Zgodnie z rozporządzeniem Ministra Środowiska za wody zanieczyszczone uznaje się wody podziemne, w których zawartość azotanów wynosi powyżej 50 mg NO₃/dm³. Badanie wód zrealizowano w punkcie kontrolnym Tomaszów Lubelski, monitorującym użytkowe piętro wodonośne wieku kredowego. Analiza wyników badań wód podziemnych wykazała, że przekroczenie tych normatywów nie nastąpiło (7,8 mg NO₃/dm³) (Raport... 2007).

ZASOBY SPOŁECZNE

Zasoby społeczne rozwoju turystyki obejmują zasoby społeczno-kulturowe oraz czynniki społeczno-ekonomiczne i społeczno-psychologiczne (Stillger 1980; Turowski 1972).

ZASOBY SPOŁECZNO-KULTUROWE

Zasoby społeczno-kulturowe obejmują walory krajoznawcze, kulturowe oraz imprezy kulturalne i sportowo-rekreacyjne (Stillger 1980; Berlinger 1994; Zajadacz 2004).

Gminę Krasnobród cechują interesujące walory krajoznawcze i kulturowe, zlokalizowane głównie na terenie miasta. Najcenniejsze z nich to: XVII/XVIII-wieczny zespół kościelno-klasztorny z muzeum i Kalwarią Krasnobrodzką, Aleja Najświętszej Marii Panny z XIX-wieczną Kaplicą na Wodzie i cudownym źródłem oraz kaplicami różańcowymi: św. Onufrego, św. Antoniego i św. Anny, XVIII-wieczna Kaplica pw. św. Rocha na Zagórze, barokowy zespół pałacowo-parkowy – obecne Samodzielne Publiczne Sanatorium Rehabilitacyjne dla Dzieci im. Janusza Korczaka, oraz XIX-wieczny budynek kramów w rynku.

Poza miastem, w sąsiednich wsiach: Hucisku, Hutkowie, Majdanie Wielkim, Majdanie Małym, Starej Hucie, Szurze zachowały się zabytkowe domy drewniane i zagrody z XIX/XX wieku (Rolska-Boruch 2002).

Na terenie miasta i gminy Krasnobród występują ponadto liczne kaplice, kapliczki i krzyże przydrożne. Aktualnie znajduje się około 30 zabytkowych obiektów tego typu, z czego 13 w Krasnobrodzie (Strategia rozwoju... 2008).

Najważniejszą instytucją odpowiedzialną za sferę kultury i sportu na terenie gminy jest Krasnobrodzki Dom Kultury (KDK). Jest to stosunkowo duża placówka, która zatrudnia pięć osób. Do najważniejszych przedsięwzięć organizowanych przez KDK należą: organizacja festiwalu, festynów, imprez sportowych i turystycznych, prowadzenie Gminnego Centrum Informacji, redagowanie i wydawanie lokalnej gazety samorządowej „Gazeta Krasnobrodzka”. Ponadto jednostka nadzoruje działalność różnych kół zainteresowań dla mieszkańców (Gminna Strategia... 2006; wywiad własny z pracownikiem).

W działalność kulturalną angażuje się również parafia rzymskokatolicka w Krasnobrodzie poprzez organizację Letnich Koncertów Organowych, które odbywają się od ponad 25 lat i mają międzynarodowy charakter. Każdego roku w miesiącach letnich w kościele Nawiedzenia NMP mają miejsce z reguły cztery koncerty. Stanowi to bardzo ciekawe uzupełnienie oferty placówek samorządowych.

Efektom działalności wyżej wymienionych organizacji oraz ciekawym walorem turystycznym są cykliczne imprezy kulturalne i sportowo-rekreacyjne, m.in.: Festyn Zimowy, Majówka Roztoczańska, Sobótki, Przegląd Orkiestr Dętych, Dni Krasnobrodu, Festiwal Muzyki Organowej i Kameralnej „Per Arte ad Astra”, Pożegnanie Wakacji, Plenery Ilustratorów, Niedzielne Koncerty na Rynku, Międzynarodowe Letnie Koncerty Organowe w Sanktuarium Maryjnym w Krasnobrodzie, Czteroetapowy Bieg Pokoju Pamięci Dzieci Zamojszczyzny, Ogólnopolski Festiwal Kolęd i Pastorałek, Jasełka Bożonarodzeniowe (<http://www.krasnobrod.pl/krasnobrod.php?get=page,311,56>; Strategia rozwoju... 2008).

Ponadto funkcję kulturalną pełni Miejsko-Gminna Biblioteka Publiczna w Krasnobrodzie oraz jej Filia w miejscowości Hutki. Obie biblioteki stwarzają dogodne warunki do korzystania z księgozbioru nie tylko dla mieszkańców gminy, ale także dla wczasowiczów wypoczywających w Krasnobrodzie.

ZASOBY SPOŁECZNO-EKONOMICZNE

Zasoby społeczno-ekonomiczne obejmują budżet miasta, a także działania marketingowe i obsługę ruchu turystycznego (Stillger 1980; Berlinger 1994; Zajadacz 2004).

Budżet gminy miejsko-wiejskiej – wielkość i struktura dochodów – mają istotny wpływ na rozwój funkcji turystycznej. Miasto i gmina

Krasnobród ma słabo rozwiniętą bazę ekonomiczną. Jej zasadniczy trzon tworzy sektor prywatny związany głównie z turystyką. W gminie ciągle jest zbyt mało firm tworzących miejsca pracy i dochody ludności.

Dochody gminy Krasnobród w przeliczeniu na jednego mieszkańca w 2007 roku wynosiły 2004,6 PLN i, podobnie jak rok wcześniej, były największe w grupie gmin miejsko-wiejskich powiatu zamojskiego. Wydatki na mieszkańca w opisywanym roku sięgnęły kwoty 2004,8 PLN (Kwartalne sprawozdanie... 2007).

Ogół wydatków w 2007 roku wynosił 14 635 326,27 PLN. Z kwoty tej, po 0,3% przeznaczono na kulturę fizyczną i sport oraz na promocję gminy. Natomiast 2,7% pochłonęły wydatki na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego (Kwartalne sprawozdanie... 2007; Rocznik statystyczny... 2007). Wydatki w zakresie kultury i ochrony dziedzictwa narodowego obejmowały m.in. organizację imprez, prace konserwatorskie przy Kaplicy Objawienia NMP, utrzymanie instytucji kultury (KDK, Miejsko-Gminna Biblioteka Publiczna, IT, zakup strojów dla Kapeli Krasnobrodzkiej). Wydatki na kulturę fizyczną i sport dotyczyły m.in. organizacji imprez sportowych, poprawy infrastruktury na boisku sportowym, ufundowania nagród w powyższych imprezach.

Gmina Krasnobród podejmuje wiele działań marketingowych na rzecz promocji swoich zasobów turystycznych; należy do Lokalnej Organizacji Turystycznej „Zamość i Roztocze”, która zrzesza 32 podmioty; są to samorządy lokalne, organizacje i stowarzyszenia turystyczne oraz podmioty komercyjne branży turystycznej. Celem działalności LOT jest kreowanie Roztocza jako regionu atrakcyjnego turystycznie, integrowanie środowisk samorządu terytorialnego, gospodarczego i zawodowego oraz osób, instytucji i organizacji na rzecz poprawy atrakcyjności turystycznej własnych miejscowości, stworzenie regionalnego zintegrowanego systemu informacji turystycznej, działania na rzecz poprawy infrastruktury turystycznej, kumulowanie środków finansowych na rzecz rozwoju turystyki, tworzenie i rozwój oferty turystycznej powstałej na bazie lokalnych walorów, tworzenie wspólnych wydawnictw reklamowo-promocyjnych oraz gromadzenie i aktualizacja informacji na temat walorów miejscowości z oferty turystycznej (<http://www.roztocze.org/content/view/5/8/>).

W zakresie obsługi ruchu turystycznego w Krasnobrodzie działa Gminny Punkt Informacji Turystycznej. Mieści się on w Krasnobrodzkim Domu Kultury, w bibliotece. Można w nim uzyskać informacje o noclegach, połączeniach komunikacyjnych i atrakcjach turystycznych. Ponadto punkt prowadzi sprzedaż przewodników, folderów i opracowań regionalnych. Są tam zatrudnione dwie osoby, IT współpracuje z ośmioma miejscowymi przewodnikami.

Gmina posiada swoją stronę internetową <http://www.krasnobrod.pl/>, na której można uzyskać podstawowe informacje o atrakcjach i zagospodarowaniu turystycznym miejscowości i gminy, umożliwia ona ponadto kontakt z punktem IT w Krasnobrodzie.

W ramach działań promocyjnych gmina finansuje lub dofinansowuje druk materiałów promocyjnych (przewodnik *Krasnobród serce Roztocza*, foldery, film DVD *Krasnobród w krainie Roztocza*), materiały te poprzez LOT prezentowane są na krajowych i międzynarodowych targach turystycznych.

ZASOBY SPOŁECZNO-PSYCHOLOGICZNE

Zasoby społeczno-psychologiczne dotyczą relacji pomiędzy mieszkańcami a odwiedzającymi i w ostatnich latach są wskazywane jako istotny element potencjału turystycznego (Berlinger 1994). Spośród wielu czynników szczególnie istotne są poczucie bezpieczeństwa oraz nastawienie mieszkańców do turystów (gościnność).

W zakresie poczucia bezpieczeństwa, według danych zamieszczonych w Gminnej strategii... (2006), w latach 2003–2005 na analizowanym obszarze odnotowano systematyczny spadek ilości przestępstw, a przede wszystkim ich rodzaju gatunkowego. Równocześnie wzrosła wykrywalność przestępstw z 86,5% w 2003 roku do 97,1% w roku 2005. Dla porównania wykrywalność przestępstw w roku 2004 w całym województwie wyniosła 64,8%, a w powiecie zamojskim 72,2% (Gminna strategia... 2006; Rocznik statystyczny... 2006). Od 2003 roku na terenie gminy Krasnobród funkcjonuje posterunek policji.

BAZA MATERIALNO-TECHNICZNA

Baza materialno-techniczna, określana mianem zagospodarowania turystycznego lub infrastruktury rozwoju turystyki (Warszyńska, Jackowski 1979), obejmuje dostępność komunikacyjną, bazę noclegową, bazę żywieniową i uzupełniającą.

BAZA KOMUNIKACYJNA

Podstawową sieć komunikacyjną tworzą: droga wojewódzka 849 Zamość–Jacnia–Wola Obszańska (przebiega przez gminę na długości 8,85 km), droga ta omija miasto od strony zachodniej; drogi powiatowe o długości 47,63 km; drogi gminne o długości 53 km. Drogi publiczne na terenie gminy

Krasnobród liczą łącznie 110 km, z tego drogi o nawierzchni twardej 60 km. Stan nawierzchni dróg na terenie gminy jest średni lub poniżej średniego (Strategia rozwoju... 2008).

Do Krasnobrodu dojechać można autobusami należącymi do PKS, Spółdzielni Pracy Kierowców i Pracowników Samochodowych AUTONAPRAWA oraz autobusami lub busami dwóch prywatnych przewoźników. Przeważają kursy do Zamościa (44 na dobę), Tomaszowa Lubelskiego (18), Józefowa (11). Są również 3 kursy do Biłgoraja i 1 do Lublina. Najbliższa stacja PKP to Długi Kąt (10 km). Na terenie miasta znajduje się wystarczająca liczba dobrze usytuowanych miejsc parkingowych.

BAZA NOCLEGOWA

Ilość i jakość obiektów noclegowych jest istotnym czynnikiem determinującym pojemność turystyczną obszaru (Matczak 1998).

Baza noclegowa Krasnobrodu i jego okolic jest bardzo bogata. W ośrodkach wypoczynkowych, pensjonatach, kwaterach prywatnych, gospodarstwach agroturystycznych i sanatorium rehabilitacyjnym znajduje się ponad 2150 miejsc noclegowych (dane z Informacji Turystycznej; badania własne). Ponad połowę (58,1%) ogółu miejsc noclegowych dysponują ośrodki wczasowe, 26,6% ogółu skupiają kwatery prywatne i pokoje gościnne, w pensjonatach znajduje się 6,7% miejsc noclegowych, udział sanatorium sięga 6,5%. W mieście skupia się aż 97,9% ogółu miejsc noclegowych znajdujących się na terenie miasta i gminy Krasnobród.

BAZA ŻYWIENIOWA

Baza żywniowa, obok infrastruktury noclegowej, jest uznawana za bardzo ważną z punktu widzenia zaspokajania podstawowych potrzeb turystów (Rogalewski 1977). Sezonowa oferta gastronomiczna Krasnobrodu jest raczej wystarczająca na potrzeby turystów. Większość wczasowiczów może korzystać z wyżywienia na terenie zamkniętych obiektów noclegowych. Dla pozostałych przyjezdnych usługi oferuje kilkanaście barów, skoncentrowanych głównie nad zalewem i w centrum miasta. Łącznie gmina posiada ponad 500 miejsc konsumenckich. W mieście znajdują się również dwie restauracje („Kmieć” i „Marta”) z liczbą ponad 130 miejsc konsumenckich, i dwie lodziarnie (30 miejsc) (badania własne).

BAZA UZUPEŁNIAJĄCA

Baza uzupełniająca obejmuje pozostałe obiekty i urzędnienia umożliwiające realizację różnych form turystyki (Rogalewski 1977; Gaworecki 2003). W gminie Krasnobród tworzą ją: infrastruktura konferencyjna, obiekty i urzędnienia sportowo-rekreacyjne oraz udostępniające walory turystyczne; wypożyczalnia sprzętu sportowo-rekreacyjnego; usługi: handlowe, medyczne i bankowe; infrastruktura komunalna.

Na analizowanym obszarze infrastrukturą konferencyjną dysponują tylko dwa obiekty noclegowe – „Energetyk” i „Jolanta”.

Walory krajoznawcze gminy zostały wyeksponowane i udostępnione dla ruchu turystycznego poprzez organizację obiektów i urzędnien sportowo-rekreacyjnych oraz udostępniających walory turystyczne. Należą do nich szlaki turystyczne, ścieżki spacerowe oraz trasy rowerowe. Przez obszar gminy Krasnobród przebiegają cztery szlaki turystyczne: Centralny, Partyzancki, Łącznikowy oraz Szlak im. Władysławy Podobińskiej. Tematyczne ścieżki spacerowe to: Krasnobrodzkie Wąwozy, Przez Rezerwat św. Rocha, Ułańskim Szlakiem, Do Szum, Wokół Krasnobrodu, Kaczórki – Uroczysko Belfont. Są one ciekawie zaprojektowane, bardzo dobrze oznakowane i utrzymane, dla każdej można zakupić przewodnik turystyczny szczegółowo opisujący wszystkie punkty trasy. W gminie przygotowano również trzy trasy rowerowe: Pętla Jakubowicka, Na Figarnię, Sztolnie na Wzgórzu Hołda w Senderkach. Krasnobród leży ponadto na międzynarodowej trasie turystycznej: Trójkąt Przyjaźni Lublin – Łuck – Brześć (Strategia rozwoju... 2008).

Sprzyjające warunki klimatyczne umożliwiają uprawianie sportów zimowych. W Krasnobrodzie na północnym stoku Chełmowej Góry usytuowany jest wyciąg narciarski. Jest to wyciąg orczykowy, o długości 450 metrów i różnicy poziomów 70 m. Dla polepszenia warunków narciarskich stok dośnieżany jest armatką śnieżną i oświetlony, co pozwala korzystać z wyciągu również w godzinach wieczornych.

Możliwości do uprawiania sportów wodnych w Krasnobrodzie daje zalew utworzony w 1974 roku w dolinie Wieprza (Tyrka, Rodzik 1998). Zajmuje on powierzchnię 6 ha, planowane jest jego powiększenie nawet do 20 ha. W sąsiedztwie zalewu znajduje się wypożyczalnia sprzętu wodnego, zjeżdżalnia wodna oraz dobrze rozwinięta baza gastronomiczna.

Miłośnicy wędkarstwa mają w Krasnobrodzie do dyspozycji trzy zbiorniki wodne – oprócz zalewu są to stawy Olender i Podkaplica. Wędkarze mogą w nich łowić ryby takie, jak: tołpyga, amur, karp, lin, karaś, płoć. Spośród ryb

drapieżnych występują tutaj sum, sandacz, szczupak i okoń. Połowy ryb umożliwiają również „łowisko specjalne” w Podzamku. Rzeka Wieprz na odcinku od jazu w Krasnobrodzie do Szczebrzeszyna ma charakter rzeki górskiej, stąd też występują w niej pstrągi i lipienie.

Na terenie miasta i gminy można spędzić wakacje w siodle. Takie usługi świadczą: Ośrodek Kolonijny Wojewódzkiej Kolumny Transportu Sanitarnego, Tadeusz Kawa w Krasnobrodzie oraz Ośrodek HIPPICZNO-REKREACYJNY w Nowej Wsi.

Największym obiektem sportowym w gminie jest Miejski Stadion w Krasnobrodzie posiadający 2000 miejsc (400 siedzących). Jest on nieoświetlony, boisko z murawą ma wymiary 105×74 m (http://www.90minut.pl/skarb.php?id_klub=4723&id_sezon=71). W wielu ośrodkach wczasowych są przygotowane boiska do siatkówki.

Wypożyczalnia sprzętu sportowo-rekreacyjnego znajduje się przy wyciągu narciarskim. W najbliższym sąsiedztwie zalewu funkcjonuje wypożyczalnia sprzętu pływającego. Jej właścicielem jest Rejonowe Wodne Ochotnicze Pogotowie Ratunkowe w Zamościu. Wypożyczalnia (rowery wodne, łódzie wiosłowe i kajaki) czynna jest w sezonie letnim. Większość ośrodków wypoczynkowych posiada własne wypożyczalnie rowerów, ponadto są one dostępne w wypożyczalni przy ulicy Zamojskiej 10.

O atrakcyjności turystycznej obszaru decydują także usługi handlowe. Na terenie miasta i gminy nie ma dużych domów handlowych. Łącznie funkcjonuje 51 sklepów, z tego 33 w Krasnobrodzie. Gęstość sieci handlowej w granicach gminy jest zróżnicowana; w mieście liczba sklepów/km² wynosi 4,7, a na terenie gminy tylko 0,4.

W zakresie usług medycznych ważną rolę odgrywa zarówno personel medyczny, jak i infrastruktura medyczna. W gminie miejsko-wiejskiej Krasnobród zaplecze medyczne tworzą Sanatorium Rehabilitacyjne, dwie przychodnie (Niepubliczny Zakład Opieki Medycznej „Terapia”, Niepubliczny Zakład Opieki Medycznej „Przychodnia”), Pogotowie Ratunkowe, trzy apteki i punkt apteczny w Bondyrzu. W sektorze tym zatrudnionych jest 10 lekarzy, dwóch dentyków, 20 pielęgniarek, dwie położne, jedna pielęgniarka środowiskowa i 14 rehabilitantów (Strategia rozwoju... 2008; badania własne). Pokrewna funkcja – opieki zdrowotnej – związana jest z dwoma domami opieki zdrowotnej zlokalizowanymi w Krasnobrodzie i w Majdanie Wielkim.

Coraz większego znaczenia, w warunkach stale rozwijającego się ruchu turystycznego, nabierają usługi bankowe. Na terenie gminy usługi te świadczone są jedynie przez oddziały banków i punkty bankowe położone w Krasnobrodzie. Należą do nich: Kredyt Bank S.A., Oddział Zamość, Punkt

Bankowy 1; Spółdzielcza Kasa Oszczędnościowo-Kredytowa im. Z. Chmielewskiego; Bank Spółdzielczy w Tomaszowie Lubelskim, Oddział Krasnobród.

Infrastruktura komunalna obejmuje elementy składowe (m.in. systemy: wodociągowy, kanalizacyjny, gazowy, energetyczny oraz sieć pocztowo-komunikacyjną) warunkujące pojemność turystyczną obszaru (Gawrecki 2003).

W gminie Krasnobród działający komunalny system wodociągowy zaspokaja potrzeby mieszkańców w 80%. Długość czynnej sieci wodociągowej wynosi 45,6 km. Stan urządzeń oceniany jest jako dobry. Zopatrzenie w wodę z systemów indywidualnych występuje na terenie wsi: Hutki Namule, Kaczórki i Grabnik. Komunalny system kanalizacyjny składa się z oczyszczalni ścieków w Krasnobrodzie, sieci kanalizacji sanitarnej o długości 16,9 km, poprowadzonej w zachodniej i centralnej części miasta, oraz krótkich odcinków sieci kanalizacji deszczowej. Wody deszczowe odprowadzane są poprzez separator do Wieprza. Również do Wieprza odprowadzane są oczyszczone ścieki z oczyszczalni, której przepustowość wynosi $Q = 800 \text{ m}^3/\text{dobę}$. Na terenie gminy funkcjonuje gminne wysypisko odpadów we wsi Grabnik. Obiekt zabezpiecza potrzeby miasta i gminy na okres 10 lat. (Strategia rozwoju... 2008).

Gospodarka cieplna bazuje na indywidualnych źródłach ciepła opalanych paliwami stałymi lub gazem. Źródłem zasilania w gaz jest gazociąg wysokoprężny Lubartów–Zamość, od którego gaz doprowadzony jest do stacji redukcyjno-pomiarowej w Krasnobrodzie. Teren miasta zgazyfikowany jest w 90%. Wsie, do których doprowadzony jest gazociąg, to: Hucisko, Malewsczyzna, Kaczórki, Hutki Namule, Nowa Wieś, Podklasztor, Majdan Wielki, Majdan Mały. Obszar gminy zasilany jest w energię elektryczną z Rozdzielni Sieciowej 15/15 kV, zlokalizowanej przy ul. Spokojnej w Krasnobrodzie. Z rozdzielni tej wyprowadzonych jest 7 napowietrznych linii magistralnych, zasilających stacje 15/0,4 kV położone w granicach gminy (Strategia rozwoju... 2008).

Na terenie gminy działa tylko jeden Urząd Pocztowy w Krasnobrodzie.

WIODĄCE FUNKCJE TURYSTYCZNE

Podstawą dla rozwijania funkcji turystycznej w gminie miejsko-wiejskiej Krasnobród jest środowisko przyrodnicze oferujące turystom różnego rodzaju walory wypoczynkowe. Jego jakość umożliwiła objęcie miasta statusem uzdrowiska (drugiego w województwie po Nałęczowie). Kolejnym uwarunkowaniem rozwoju turystyki jest tradycja religijna, która wykształciła w miasteczku funkcję regionalnego ośrodka pielgrzymkowego, rozwijającego się nieprzerwanie od XVII wieku. Nie mniejszą rolę odgrywają na tym terenie interesujące

walory krajoznawcze i specjalistyczne, stanowiące podstawę rozwoju niektórych form turystyki kwalifikowanej, np: pieszej, rowerowej, konnej, wodnej, narciarskiej.

Elementy potencjału turystycznego gminy, zaprezentowane w opracowaniu, wskazują na Krasnobród jako jej główny ośrodek turystyczno-rekreacyjny. Na terenie miasta najwyraźniej rozwinięte są wszystkie wiodące funkcje. Funkcja turystyczna związana jest m.in. z charakterem zabudowy Krasnobrodu, gdzie znaczący udział w powierzchni zabudowanej mają ośrodki wypoczynkowe, pensjonaty i domy z pokojami gościnnymi. Funkcja uzdrowska realizowana jest wyłącznie w Sanatorium Rehabilitacyjnym dla Dzieci im. Janusza Korczaka. Funkcja wypoczynkowa jest rozwijana głównie wokół zalewu, na terenie urządzeń rekreacyjno-sportowych (np. wyciąg narciarski), na terenie ośrodków wypoczynkowych, pensjonatów i szlaków turystycznych. Funkcja pielgrzymkowa koncentruje się w Podklasztorze, w pobliżu Sanktuarium Maryjnego.

Również pozostałe miejscowości położone w granicach opisywanego obszaru mają bardzo dobre warunki środowiska przyrodniczego, sprzyjające rozwojowi turystyki i rekreacji.

W najnowszych strategiach rozwoju gminy planuje się wykorzystanie ich zasobów poprzez rozwój zagospodarowania turystycznego. W dokumentach tych do miejscowości określanych mianem wsi letniskowych należą: Szur, Lasowce, Husiny, Kaczórki, Hutki, Borki, Potok Senderki, Majdan Mały, Malewsczyzna, a do wsi agroturystycznych: Dominikanówka, Majdan Wielki, Zielone, Stara Huta, Hucisko, Wólka Husińska. W przyszłości będą one brały coraz większy udział w przejmowaniu ruchu turystycznego na obszarze gminy (Strategia rozwoju... 2008).

Analiza składowych elementów potencjału turystycznego metodą SWOT pozwoliła na określenie mocnych i słabych stron oraz szans i zagrożeń rozwoju turystyki w gminie Krasnobród (tab. 1).

Przedstawiona analiza zwraca uwagę na kilka ważnych problemów związanych z rozwojem funkcji turystycznych w gminie. Należą do nich nadmierne eksponowanie funkcji pielgrzymkowej i wypoczynkowej, a niedocenywanie funkcji uzdrowskiej i możliwości rozwoju eko- i agroturystyki przyjaznych dla środowiska.

Turystyka pielgrzymkowa ma charakter lokalny. Jej słabą stroną jest brak odpowiedniej infrastruktury i nieprzystosowanie do przyjmowania dużej liczby pielgrzymów, a zwłaszcza osób chorych i niepełnosprawnych. Turystyka wypoczynkowa, skupiona na niewielkiej przestrzeni wokół zalewu, o ograniczonej chłonności, może – przy rosnącym obciążeniu ruchem turystycznym – stać się przestrzenią zdegradowaną, o niskim komforcie wypoczynku. Zasta-

Tab. 1. Mocne i słabe strony oraz szanse i zagrożenia rozwoju turystyki w gminie miejsko-wiejskiej Krasnobród
Strengths and weaknesses as well as the opportunities and threats for the development of tourism in the urban-rural commune of Krasnobród

Mocne strony	Słabe strony	Szansy	Zagrożenia
Duży potencjał turystyczny gminy – walory wypoczynkowe, walory dla turystyki: kwalifikowanej, uzdrowskiej, religijnej, krajoznawczej	Niski stopień wykorzystania potencjału turystycznego	Możliwości rozwoju bazy ekonomicznej poprzez rozwój gminy jako obszaru turystyczno-rekreacyjnego i uzdrowskiego	
Najistotniejsze w rozwoju turystyki w gminie są cechy i dobra jakości środowiska przyrodniczego	Kolizyjna lokalizacja zakładów produkcyjno-przemysłowych ze środowiskiem przyrodniczym (zanieczyszczenie źródeł pod Kaplicą Objawień, lokalizacja przedsiębiorstwa Europarquet sp. z o.o. w Hutkach)	Zabezpieczenie środowiska przyrodniczego przed jego degradacją	
Naturalne uwarunkowania dla rozwijania funkcji uzdrowskiej – bioklimat, złoża borowiny w Majdanie Wielkim, wody mineralne chlorkowo-sodowe	Ograniczona do sanatorium i niewykorzystana funkcja uzdrowskowa (brak miejsc odnowy biologicznej i umożliwiających regenerację sił psychofizycznych – SPA, Wellness)	Rozwój SPA, Wellness	Wzrost zagrożeń środowiska naturalnego w wyniku rosnącego ruchu turystycznego Zagrożenie konfliktem pomiędzy funkcjami uzdrowską i wypoczynkową
Naturalne uwarunkowania dla rozwijania funkcji wypoczynkowej – walory krajobrazu, leśność, wody powierzchniowe (rzeka Wieprz), cisza i oddalenie od większych ośrodków przemysłowych i miejskich	Ograniczenie funkcji do mało atrakcyjnie zagospodarowanej strefy brzegowej zalewu	Rozwój infrastruktury w strefie brzegowej zalewu	
Krasnobród jest ośrodkiem turystyki pielgrzymkowej związanej z Sanktuarium Maryjnym	Nieprzystosowanie miasta do ruchu pielgrzymkowego – brak domu pielgrzyma, toalet, dostępu do bieżącej wody, punktów informacji obsługi pielgrzymów, parkingów odpowiadających zapotrzebowaniu w czasie największych świąt	Przystosowanie obiektów bazy turystycznej do obsługi turystów i pielgrzymów (w tym niepełnosprawnych)	

<p>Cykliczne imprezy kulturalne i sportowo-rekreacyjne</p>	<p>Uboga baza rozrywki i imprez kulturalnych (wąska oferta kulturalna, nieprzystosowanie do organizacji dużych imprez zbiorowych)</p>	<p>Kreowanie lokalnych produktów turystycznych</p>	<p>Konflikt uzdrowisko – miejscowość wypoczynkowa Utrata tożsamości miejscowości („wszystko na sprzedaż”)</p>
	<p>Niedostateczny rozwój bazy i usług związanych ze sportem i rekreacją</p>		
<p>Dobra dostępność walorów – ścieżki spacerowe, szlaki turystyczne trasy rowerowe</p>	<p>Brak tras rowerowych w miście Zbyt mała gęstość infrastruktury tego rodzaju na obszarze gminy</p>	<p>Wzrost gęstości ścieżek spacerowych, szlaków turystycznych i tras rowerowych</p>	<p>Konflikt: natężenie ruchu turystycznego – środowisko przyrodnicze</p>
	<p>Główne szlaki komunikacyjne miasta i gminy prowadzą przez centrum Krasnobrodu</p>		
<p>Zagospodarowanie turystyczne, które pozwala zaliczyć gminę do jednego z trzech podstawowych rejonów turystyczno-rekreacyjnych Lubelszczyzny, wskazanych do rozwijania funkcji turystycznej</p>	<p>Średni standard zagospodarowania turystycznego Nieefektywne (sezonowe) wykorzystanie bazy noclegowej</p>	<p>Rozbudowa podstawowej infrastruktury turystycznej (baza noclegowa, żywieniowa, komunikacyjna, towarzysząca) Poprawa funkcjonalnych warunków życia mieszkańców i pobytu przyjezdnych Poprawa wizerunku urbanistycznego i estetycznego miasta i gminy. Podnoszenie jakości przestrzeni i poziomu ładu przestrzennego</p>	<p>Żywiotowo rozwijające się budownictwo mieszkaniowe i letniskowe w mieście i gminie Krasnobród – chaos przestrzenny, obniżanie się estetyki krajobrazu Problemy gospodarki komunalnej</p>
	<p>Zbyt mała liczba i sezonowość ogólnodostępnej bazy żywieniowej</p>		
	<p>Nie w pełni wykorzystane możliwości funkcji konferencyjnej i szkoleniowej</p>		
<p>Gmina miejsko-wiejska Krasnobród jest jedną z siedmiu gmin w województwie lubelskim o najwyższym natężeniu ruchu turystycznego</p>	<p>Słaba promocja i reklama walorów gminy w skali kraju</p>	<p>Poprawa wizerunku gminy; promocja miasta i gminy jako ośrodka turystycznego</p>	<p>Peryferyzacja regionu położonego z dala od głównych centrów decyzyjnych i gospodarczych Utrzymująca się niska atrakcyjność inwestycyjna połączona z niskim napływem do gospodarki inwestycji krajowych i zagranicznych Zbyt niskie nakłady na rozwój inwestycji w sferze turystyki</p>
	<p>Rozwój zintegrowanej sieci informacji turystycznej w regionie</p>	<p>Wzrost atrakcyjności lokalizacji inwestycji w gminie</p>	

	<p>Słabo rozwinięta agroturystyka</p> <p>Braki w zakresie przestrzennego uporządkowania funkcji miasta i gminy – niewykorzystanie zieleni miejskiej, brak ogólnodostępnych parków i tras spacerowych, niedostosowanie do potrzeb mieszkańców i turystów przestrzeni publicznych (koncentracja usług gastronomicznych i kulturalnych nad zalewem)</p>	<p>Upowszechnianie form rolnictwa ekologicznego na terenie gminy w dostosowaniu do potrzeb mieszkańców i turystów</p> <p>Wspomaganie rozwoju wielofunkcyjności wsi</p> <p>Pomoc merytoryczna i organizacyjna samorządu w zakresie realizacji inwestycji i zamierzeń związanych z rozwijaniem funkcji turystycznej</p> <p>Rozwój nowoczesnej społeczności lokalnej, opartej na wiedzy</p>	
			<p>Utrzymujące się niekorzystne tendencje demograficzne (wyludnianie i starzenie się społeczeństwa)</p>

nawiające jest niewykorzystanie przez władze lokalne istniejących walorów przyrodniczych i statusu miejscowości jako uzdrowiska (jednego z dwóch w województwie lubelskim). Wyniki analizy składowych elementów potencjału wskazują, że należałoby podjąć działania właśnie w tym kierunku. Byłoby to także zgodne z zasadami zrównoważonego rozwoju turystyki. Funkcjonowanie zakładów przyrodoleczniczych, sanatoriów, obiektów typu SPA lub Wellness mogłoby poprawić sytuację gospodarczą gminy poprzez wzrost zatrudnienia w sferze usług i w obiektach tworzących infrastrukturę uzdrowiska, przy jednoczesnym zachowaniu dobrego stanu środowiska przyrodniczego. Ponadto tego rodzaju działania wydłużyłyby na okres całego roku pobyt turystów na tym obszarze. Ten trend mógłby ponadto znaleźć odzwierciedlenie zwłaszcza we wsiach, w których powinny rozwijać się pensjonaty oraz gospodarstwa eko- i agroturystyczne, promujące zdrowy wypoczynek, w małych grupach, mało inwazyjny dla przyrody.

Kolejne spostrzeżenie dotyczy oferty kulturalnej. Aktualnie w gminie brakuje imprezy, która promowałaby jej indywidualne cechy. Należałoby przygotować imprezę kulturalną nawiązującą do tradycji uzdrowiskowych i bogatej przeszłości historycznej obszaru. Obie te idee można powiązać np. z osobą Marysieńki Sobieskiej i zaproponować charakterystyczne lokalne produkty turystyczne, np.: trasy rajdów pieszych i/lub samochodowych „Śladami Marysieńki po Roztoczu”, przejazdy bryczkami do Belfontu „Szlakiem Marii i Jana”, biegi narciarskie „O puchar Marysieńki”, wybory miss (uzdrowiska, Roztocza), produkcja i promocja linii kosmetyków SPA „Królowa Marysieńka” na bazie miejscowych surowców (wody mineralne, torf), utworzenie regionalnego muzeum biograficznego Jana III Sobieskiego i królowej Marysieńki, opracowanie tras tematycznych uwzględniających miejsca związane z Marysieńką Sobieską.

Cenna jest natomiast inicjatywa władz samorządowych zmierzająca do poprawy układu przestrzennego i wizerunku miasta oraz jego infrastruktury komunalnej i poczucia bezpieczeństwa.

PODSUMOWANIE I WNIOSKI

Gmina miejsko-wiejska Krasnobród jest reprezentatywna dla Roztocza Tomaszowskiego. Stanowi przykład dynamicznej jednostki administracyjnej o rozwiniętej funkcji gospodarczej, w tym także turystycznej.

Spśród czynników wewnętrznych decydujących o natężeniu zjawisk turystycznych najistotniejszą rolę odgrywają cechy środowiska przyrodniczego, uwarunkowania historyczno-kulturowe, walory uzdrowiskowe oraz stan zagos-

podarowania turystycznego gminy. Najważniejszym czynnikiem zewnętrznym rozwoju turystyki jest jej położenie w sąsiedztwie Roztoczańskiego Parku Narodowego oraz w granicach Krasnobrodzkiego Parku Krajobrazowego.

Analiza uwarunkowań rozwoju turystyki na analizowanym obszarze wykazała duże zróżnicowanie form turystyki, do głównych zaś należą: wypoczynkowa, uzdrowska, kwalifikowana, krajoznawcza i religijna. W granicach miasta i gminy daje się zauważyć wyraźny przestrzenny rozkład związanych z nimi funkcji.

Przeprowadzona analiza elementów struktury potencjału turystycznego miasta i gminy Krasnobród umożliwiła identyfikację mocnych i słabych stron oraz szans i zagrożeń rozwoju turystyki. Zebrane uwagi mogą stanowić pomoc w podejmowaniu zadań, których realizacja umożliwiłaby: dostosowanie oferty turystycznej do potrzeb konkretnego typu odbiorcy, dywersyfikację oferty turystycznej, wytyczanie właściwego kierunku rozwoju ruchu turystycznego w gminie oraz minimalizację konfliktów turystyka – środowisko przyrodnicze.

W świetle przeprowadzonych badań głównym ośrodkiem turystyczno-rekreacyjnym analizowanego obszaru jest miasto Krasnobród. Decydują o tym uwarunkowania wewnętrzne i zewnętrzne oraz natężenie ruchu turystycznego. Mimo to braki w sferze materialno-technicznej i zasobach społecznych powodują, że Krasnobród jest ciągle ośrodkiem turystycznym o randze regionalnej.

Sporządzona w niniejszym opracowaniu charakterystyka cech potencjału turystycznego gminy miejsko-wiejskiej stanowi punkt wyjścia do dalszych badań nad potencjałem turystycznym Roztocza. Powinni w nich uczestniczyć przedstawiciele różnych dyscyplin naukowych, m.in. nauk geograficznych, społecznych i ekonomicznych.

LITERATURA

- B a ł a g a K., 1998: Rozwój torfowisk postglacjalnych w okolicy Krasnobrodu na Roztoczu ze szczególnym uwzględnieniem wskaźników działalności człowieka. *Przegląd Geologiczny*, 9/1.
- B a r a n o w s k a - J a n o t a M., 1986: Turystyka na obszarach parków narodowych i krajobrazowych. *Probl. Turyst.*, 3/4.
- B a r t o s z e w s k i S., M i c h a ł c z y k Z., 1996: Dorzecze górnego Wieprza, [w:] Z. Michalczyk (red.), *Źródła Roztocza. Monografia hydrograficzna*. Wyd. UMCS, Lublin.
- B e l l i n g e r C., 1994: Touristische Angebotspotentiale einer Stadt. *Trends-Forschung-Koncepte im Strategischen Tourismusmanagement*. Band 4, Trier.
- B r z e z i Ń s k a - W ó j c i k T., S u p e r s o n J., 2001: Wpływ ruchów neotektonicznych na warunki rozwoju doliny górnego Wieprza na Roztoczu Tomaszowskim (SE Polska), [w:] A. Kostrzewski (red.), *Geneza, litologia i stratygrafia utworów czwartorzędowych*, 3. Wyd. Nauk. UAM, Poznań, Ser. Geogr.

- Buraczyński J. (red.), 2002: Roztocze. Środowisko przyrodnicze. Wyd. Lubelskie, Lublin.
- Buraczyński J., Butrym J., 1989: The Vistulian development of a sandy plain in the Sandomierz Basin. *Quaestiones Geogr. Spec. Issue 2*.
- Butowski L., 1996: Funkcja turystyczna dużych miast europejskich. Studium porównawcze Berlina, Budapesztu, Paryża, Pragi, Wiednia i Warszawy, [w:] Materiały konferencyjne „Dolina Wisły”. Warszawa.
- Cieśliński S., Wyrwicka K., 1970: Kreda obszaru lubelskiego. *Przew. XLII Zjazdu Pol. Tow. Geol. Lublin*.
- Cieśliński S., Kubica B., Rzechowski J., 1996: Mapa geologiczna Polski. 1:200 000. Tomaszów Lubelski, Dołhobyczów. B – Mapa bez utworów czwartorzędowych. Wyd. Kartogr. Polskiej Agencji Ekologicznej S.A. Warszawa.
- Czemerda A., Kucharski W., 1979: Parki krajobrazowe i obszary chronionego krajobrazu – nowe formy ochrony przyrody. Wyd. Aura, Warszawa.
- Denisiuk Z., Kalemba A., Pilipowicz W., 1998: System obszarów i obiektów chronionych na tle krajowej sieci ekologicznej ECONET-Polska. *Zesz. Nauk. Kom. „Człowiek i Środowisko” PAN, 22*.
- Dokumentacja geologiczna w KAT. „B” złoża torfu „Majdan Wielki” w Majdanie Wielkim, 2000. Balenoprojekt, Warszawa.
- Fijałkowski D., Romer S., Wawer M., 2000: Znaczenie muraw kserotermicznych Lubelszczyzny w gospodarce i ochronie bioróżnorodności, [w:] S. Radwan, Z. Lorkiewicz (red.), *Problemy ochrony i użytkowania obszarów wiejskich o dużych walorach przyrodniczych*. Wyd. UMCS, Lublin.
- Gaworecki W. W., 2003: *Turystyka*. PWE, Warszawa.
- Gminna strategia rozwiązywania problemów społecznych. Edukacja i rozwój, 2006. Oprac. Rechulicz M..
- Grosse-Brauckmann G., 1990: Ablagerungen der Moore, [in:] E. Göttlichk (ed.), *Moor- und Torfkunde*. Schweizerbartische Verlagsbuchhandlung, Stuttgart.
- Jagusięwicz A., 1986: *Systemy parków krajobrazowych w Polsce*. PWN, Warszawa.
- Jahn A., 1956: Wyżyna Lubelska. Rzeźba i czwartorzęd. *Prace Geogr. IG PAN, 7*.
- Jankowiak J. (red.), 1976: *Biometeorologia człowieka*. PZWL, Warszawa.
- Kaczmarek J., Stasiak A., Włodarczyk B., 2002: Produkt turystyczny albo jak organizować poznawanie świata. Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Kociuba W., Brzezińska-Wójcik T., 2002: Zarys paleogeografii roztoczańskiego odcinka doliny Wieprza (SE Polska) w czwartorzędzie. *Annales UMCS, B, LIV, 4*. Lublin.
- Kondracki J., 1994: *Geografia Polski. Mezoregiony fizycznogeograficzne*. PWN, Warszawa.
- Kosiński W., 2002: Krajobraz małych miast a turystyka – silne i słabe strony. *Folia Turistica, 12*.
- Kozłowska-Szczęśna T., Błażejczyk K., Krawczyk B., 1997: *Bioklimatologia człowieka. Metody i ich zastosowanie w badaniu klimatu Polski*. IGiPP PAN, Ser. Monografie I. Akapit-DTP, Warszawa.
- Kozłowska-Szczęśna T., Błażejczyk K., Krawczyk B., 2001: *Bioklimat Krasnobrodu. Dokumentacja Geograficzna, 24*. IGiPZ PAN, Warszawa.
- Kozłowska-Szczęśna T., Krawczyk K., Błażejczyk B., Kuczmarski M., 1985: *Metody badań bioklimatu człowieka*. *Probl. Uzdrow., 1/2*.

- Krzyżowska-Kostrowicka A., 1995: Zarys geoekologii rekreacji. T. 2: Człowiek w środowisku przyrodniczym. Geoekologia zachowań turystyczno-rekreacyjnych. Uniwersytet Warszawski, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych, Warszawa.
- Krzyżowska-Kostrowicka A., 1997: Geoekologia turystyki i wypoczynku. PWN, Warszawa.
- Krzywiec P., Jochym P., 1997: Charakterystyka miocenińskiej strefy subdukcji Karpat Polskich na podstawie wyników modelowań ugięcia litosfery. Przegląd Geologiczny, 45, 8.
- Kwartalne Sprawozdanie o nadwyżce/deficycie jednostki samorządu terytorialnego za okres od początku roku do dnia 31 grudnia roku 2007 (RB-NDS).
- Lijewski T., Mikułowski B., Wyrzykowski J., 1998: Geografia turystyki Polski. PWE, Warszawa.
- Liro A., Dyduch-Falniowska A., 1999: Natura 2000. Europejska sieć ekologiczna. MOŚZNiL, Warszawa.
- Matczak A., 1998: Turystyczna baza noclegowa Łodzi i jej wykorzystanie w latach 1979–1997. Turyzm, 8, 2.
- Matuszewska D., 2003: Funkcje turystyczne i konflikty w wybranych parkach narodowych Polski północno-zachodniej. Bogucki Wyd. Nauk., Poznań.
- Musiał T., 1987: Miocen Rostocza (Polska południowo-wschodnia). Biul. Geol., 31.
- Naumowicz K., 1993: Potencjał turystyczny i regionalizacja turystyczna Polski. Rozprawy i Studia, CCX. Uniwersytet Szczeciński, Szczecin.
- Ney R., 1969: Piętra strukturalne w północno-wschodnim obramowaniu zapadliska przedkarpackiego. Prace Geol., 53. PAN Oddz. Krakowski.
- Nurek T., 1984: Angewandte Bewertungsmethoden des Bioklimas für den Bedarf der Erholung und der Touristik. Gesellschaftliche Determination der Rekreationsgeographie, IX, Greisfalter Geographisches. Greisfald.
- Oszczypko N., 1996: Miocenska dynamika polskiej części zapadliska przedkarpackiego. Przegląd Geologiczny, 44, 10.
- Pożaryski W., 1974: Obszar świętokrzysko-lubelski, [w:] Budowa geologiczna Polski, IV. Tektonika, cz. I. Wyd. Geol., Warszawa.
- Program ochrony środowiska dla miasta i gminy Krasnobród, 2004. Burmistrz miasta i gminy Krasnobród, Eko-Efekt Sp. z oo, Warszawa.
- Ptaszycka-Jackowska D., 1982: Turystyczne funkcje rezerwatów przyrody. Ochrona Przyrody, 44. PWN, Warszawa–Kraków.
- Ptaszycka-Jackowska D., Baranowska-Janota M., 1989: Zasady korzystania z przyrodniczych obszarów chronionych. Wyd. Geol., Warszawa.
- Raport o stanie środowiska województwa lubelskiego w 2006 roku, 2007. Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska w Lublinie, Lublin.
- Rogalewski O., 1977: Zagospodarowanie turystyczne. WSiR, Warszawa.
- Rolska-Boruch I., 2002: Z przeszłości kulturowej Lubelszczyzny. Inwentarz topograficzno-rzeczowy zabytków województwa lubelskiego. Akademia Społeczna, Lublin.
- Rocznik statystyczny. Województwo lubelskie, 2006. Podregiony, powiaty, gminy. Urząd Statystyczny w Lublinie, Lublin.
- Rocznik statystyczny. Województwo lubelskie, 2007. Podregiony, powiaty, gminy. Urząd Statystyczny w Lublinie, Lublin.
- Rocznik statystyczny. Województwo lubelskie, 2008. Podregiony, powiaty, gminy. Urząd Statystyczny w Lublinie, Lublin.

- Stalski M., 1985: The methodology for the choice of the structure of tourist trade in big cites. Großstadttourismus – Tourisme des grandes Villes – Big City Tourism. Dietrich Teimer Verlag, Berlin.
- Stillger H., (1980): Der Fremdemerkehrswert einer Stadt. Entwicklung und Darstellung eines allgemeinen nitzwertanalytischen verfahrens zur empirischen Ermittlung vergleichbar touristischer Daten der deutschen Stadte. Hg. Deutscher Fremdenverkehrsverband (Fachreihe Fremdenverkehrspraxis, 9), Frankfurt/M.
- Strategia rozwoju miasta i gminy Krasnobród do 2020 roku. Aktualizacja, 2008. Oprac. A. Polska, J. Polski, Urząd Miejski, Krasnobród.
- Superson J., 1996. Funkcjonowanie systemu fluwialnego wyżynnej części dorzecza Wieprza w zlodowaczeniu wisły. Rozpr. hab. Wyd. BiNoZ UMCS, Lublin.
- Szymczak M., 1979: Słownik języka polskiego, t. 2. Warszawa.
- Tauber R. D., Wojnowski K., 2003: Warunki rozwoju agroturystyki według SWOT wybranych powiatów i gmin Wielkopolski, [w:] W. Siwiński, R. D. Tauber, E. Mucha-Szajek (red.), Czas wolny, rekreacja, turystyka, hotelarstwo, żywienie (Wyniki badań naukowych). Wyższa Szkoła Hotelarstwa i Gastronomii, Poznań.
- Turowski G., 1972: Bewertung und Auswahl von Freizeitregionen. Schriftenreihe des Instituts für Stadtebau und Landesplanung der Fakultät für Bauingenieur- und Vermessungswesen der Universität Karlsruhe, 3, Karlsruhe.
- Tyrka Z., Rodzik J., 1998: Krasnobród – mała monografia miasta. Mała Pracownia Geograficzna, Lublin.
- Walczak M., Radziejowski J., Smogorzewska M., Sienkiewicz J., Gacka-Grzeškiewicz E., Pisarski Z., 2001: Obszary chronione w Polsce. Instytut Ochrony Środowiska, Warszawa.
- Warszyńska J., Jackowski A., 1979: Podstawy geografii turystyki. PWN, Warszawa.
- Zajadacz A., Potencjał turystyczny miast na przykładzie wybranych miast Sudetów Zachodnich. Bogucki Wyd. Nauk., Poznań.
- Zaręba D., 2000: Ekoturystyka: wyzwania i nadzieje. Wyd. Nauk. PWN, Warszawa.
- Zbiór prac dotyczących uzyskania statusu uzdrowiska przez Krasnobród wykonanych przez Izbę Gospodarczą „Uzdrowiska polskie” w ramach umowy zawartej 6 lipca 2001 r. z Urzędem Miasta i Gminy Krasnobród (maszynopis).
- Żarska B., 2007: Europejska sieć ekologiczna Natura 2000 i inne przyrodnicze obszary chronione z uwzględnieniem wartości zasobów kulturowych, [w:] P. Hewelke (red.), Zasoby przyrodnicze szansą zrównoważonego rozwoju. Wyd. SGGW, Warszawa.
- <http://www.krasnobrod.pl/krasnobrod.php?get=page,311,56>
- <http://www.krasnobrod.pl>
- <http://www.roztocze.org/content/view/5/8/>
- http://www.90minut.pl/skarb.php?id_klub=4723&id_sezon=71

SUMMARY

The urban-rural commune of Krasnobród, situated in the central part of Tomaszów Roztocze, ranks among the top seven communes in the Lublin Province with regard to the volume of tourist traffic. It is also the most dynamically developing tourist area in Roztocze. Features of the natural environment, including its therapeutic properties, historical and cultural determinants and the state of tourist infrastructure constitute the most significant internal factors determining

the intensity of tourism-related phenomena in the commune. The most important external factor is the commune's location within the Krasnobród Landscape Park and in the vicinity of the Roztocze National Park. An analysis of the determinants of tourism development in the commune revealed a wide range of forms of tourism, most notably recreational, wellness, adventure, sightseeing and religious tourism. The structure of the tourism potential of the town and commune of Krasnobród was analysed, enabling the identification of its strengths and weaknesses as well as the opportunities and threats to the development of tourism. The results achieved may prove helpful in adjusting the commune's tourist offer to the needs of a specific customers, diversifying the tourist offer, determining a suitable direction of the development of tourism in the commune and minimising conflicts between tourism and the natural environment.